

QR-kod
maqolaning DOI
sahifasini
ochadi

Kudaybergenova Gulparshin
Polatbaevna. Poeziyalıq dóretpelerde
kórkem tákirarlardıń qollanıw stili //
«O'zbekiston olim ayyollarining
mamlakat taraqqiyotiga qo'shayotgan
hissasi» mavzusidagi xalqaro ilmiy-
amaliy konferensiya materiallari
(Nukus, 2026-yil 9–10-oktyabr). –
Nukus, 2026. – B. 873–876. – DOI:
[https://doi.org/10.66073/ReFocus-
Conf/0910174](https://doi.org/10.66073/ReFocus-Conf/0910174)

POEZIYALÍQ DÓRETPELERDE KÓRKEM TÁKIRARLARDÍŇ QOLLANÍLÍW STILI

Kudaybergenova Gulparshin Polatbaevna
(PhD)

Annotaciya: Bul maqalada qaraqalpaq til iliminde kórkem tákirarlardıń úyreniliw jaǵdayları, sonıń ishinde tákirarlardıń ózine tán ózgeshelikleri, túrleri hám de olardıń emocional-ekspressivlik áhmiyetleri de analizlenedi. Kórkem tákirarlardıń poeziyalıq dóretpelerdegi ornı, basqa tákirar túrlerinen ayırmashılıǵı, tásirshenligi hám gáp ishindegi xızmeti búgingi kúnde tilshi ilimpazlardıń izertlew wazıypalarınń birine aylanbaqta. Til iliminde lingvopoetika tarawınıń rawajlanıwı, kórkem teksttiń lingvistikalıq analizi, ásirese, shayır, jazıwshılardıń shıǵarmaları búgingi kúnde tillik tárepten hár tárepleme úyrenilmekte. Demek, hárqanday dóretpedegi kórkem tákirarlar tilshi ilimpazlardıń dıqqatınan shette qalmawı kerek.

Gilt sózler: lingvopoetika, kórkem tákirar, kórkem analiz, leksikalıq tákirar, morfologiyalıq tákirar, sóz shaqapları tákirarı, ólshem, uyqas, bánt.

Maqalanıń tiykarǵı maqseti, birinshiden, kórkem tákirarlardıń bir neshe túrleri shayırlar tilinde maqsetli qollanıwı, sonday-aq olar qollanıw ornına (poziciyası) qaray hárqıylı mánilerdi atqarıwı, ekinshi kózqarastan, olardıń tekst ishinde emocionallıq tásirshenlikti bere alıwında.

Kórkem tákirarlardıń barlıq túrleri óziniń qollanıw ózgesheligi hám súwretlew stiline iye. Kórkem tekste, tiykarınan, poetikalıq súwretlewde leksikalıq birlikler hár qıylı formalarda kórinedi hám pikir talabına say hár túrli wazıypalardı atqaradı.

U.Tuychiev sóz tákirarın qosıq qurılısı elementı sıpatında analizlep, tómendegidey pikir bildiredi: “Ólshem, uyqas hám bántler tiykarınan qosıq qurılısında qollanılatuǵın elementler. Qosıq qurılısınıń ayırım orınlarında qollanılatuǵın elementleri de ushırasadı, olar sóz tákirarları hám omonim (tajnis) ler bolıp tabıladı. Demek, qosıq qurılısınıń elementleri besew, olar: ólshem, uyqas, bánt, sóz tákirarı hám omonimler (tajnis)” [1].

Qaraqalpaq ádebiyatında K.Raxmanov dóretiwshiligi tek bir tárepleme emes, al álwan sırlı naǵıslı ekenliginiń guwası bolamız. Sebebi, ol shayır, jazıwshı, dramaturg qala berse, awdarma janrında da belsendilik kórsete alǵan. Sonlıqtan onıń dóretiwshiligin ásirese, poeziyalıq shıǵarmaların, ózine tán stilin analizlew tilshi ilimpazlardıń dıqqatın ózine tartadı.

K.Raxmanov dóretiwshiliginiń kórkemliliği hám ózine tán stili shayırdıń tilden paydalanıw sheberliginde ayqın sıpatlanadı. Shayır qosıqlarınıń ıqshamlılıǵı, ırǵaqlılıǵı onıń tilinde kórinedi, yaǵnıy, shayır eń ápiwayı pikirdi táriyiplew ushın ana tiliniń biybaha ǵáziynesinen orınlı túrde paydalanǵan. Bunday sózler shayır poeziyasında kórkem súwretlew quralları arqalı ózine tán stil menen qollanılgan. Bul shayırdıń qosıqlarındaǵı kórkem tákirarlar

«O'zbekiston olim ayyollarining
mamlakat taraqqiyotiga
qo'shayotgan hissasi»

XALQARO ILMIY-AMALIY
KONFERENSIYA
NUKUS, 9–10–OKTYABR 2026

járdeminde pikir tereńirek táriyiplengen, qosıq ideyası hám forması ortasındaǵı baylanıstı kúsheytken. Aytajaq bolǵan pikirler tákirar sózler járdeminde obrazlı jetkerilgen hám qosıqtaǵı ırǵaqlılıqtı támiyinlewge xızmet etken.

Hárqanday dóretpeniń qunı – kórkem sózge baylanıslı. Sebebi, hárqanday shıǵarmadaǵı sóz mazmunlı, orınlı hám tásirli bolsa onıń tillik áhmiyeti de sonshellı mańızlı boladı. Demek, K.Raxmanov lirikasında leksikalıq hám grammatikalıq mánili sózlerdiń tákirar qollanıwı ózine tán stiline iye ekenliginen derek beredi.

Leksikalıq tákirarlar K.Raxmanov shıǵarmalarında hárqıylı maqsetlerde paydalanılǵan. Biz shayırdıń qosıqların tillik tárepten analizley otırıp, maqalamızdın ámeliy tárepine toqtap ótpekshimiz. Yaǵnıy, leksikalıq tákirarlar qandayda bir belgisizlikti bildiriw ushın, anıq sandı bildiriw ushın, muǵdardı, háreketti, insannıń ishki sezimlerin, waqıttı, anıq hám qıyalıy túsiniqlerdi hám t.b. mánilerdi bildiriw ushın qollanılgan:

Birew tez qartayar, al **birew** tozbas,

Birew baxtın tapsa, **birew**– urlatqan.

Birewde kúlki bar, **birewde** – kóz jas,

Jer sharı quralǵan suwdan, qurǵaqtan (“Sen haqqında qosıq”).

Shın muhabbat gey waqta,

Eki jasqa dáneker.

Shın muhabbat gey waqta,

Bawırındı qan eter.

Shın muhabbat gey waqta,

Qos júrektiń kepseri,

Shın muhabbat gey waqta,

Tentireter tek seni (“Argımaǵım”).

Tákirarlangan birlikler qosıqtıń tásirsheńligin támiyinlegen, yaǵnıy leksikalıq birliklerde tiykarǵı qaytalanatuǵın birlik bul – sóz bolǵanlıqtan mániniń obrazlı beriliwi, dıqqat-itibardı sol sózge qaratuwı ayrıqsha qubılıs. Bunday tákirarlarda, tiykarınan, sózler járdeminde táriyiplep beriletuǵın bolǵanlıqtan ózine tán formada payda boladı. Tákirardıń bul túrlerinde tek ǵana leksikalıq birlikler tákirarlanbastan, orını menen sintaksislik birliklerdiń qaytalanıwı da ushırasadı. Bul jaǵday shayır poeziyası ushın tán bolǵan xarakter. Negizinde tákirar birlikleriniń bárshesi, yaǵnıy seslerden baslap tap gáp yamasa tekst formasındaǵı iri til birliklerinde de óz ara mazmunlıq, mánilik baylanıs bar ekenligin kórsetken.

Kórkem shıǵarmada qaharmandı, onıń tulǵasın, simvolın jaratıwda leksikalıq kórkem súwretlew quralları ayrıqsha xızmet atqaradı. Shıǵarma qaharmanın, oyın tásirli etip jetkerip beriwde onıń sırtqı kórinisi, minez-qulqı, jan dúnyası, átiraptaǵılar menen qarım-qatnası obrazlı etip súwretlep berilse, oqırman ushın emocionallıq-ekspressivlik tásirsheńligi oyanadı.

K.Raxmanov óziniń poeziyalıq dóretpelerinde leksikalıq kórkem súwretlew qurallarınan tákirar jasawda sheberlik penen, ózine tán jeke stilde paydalana alǵan. Bul bolsa qosıqqa ózgeshe mazmun, obrazlılıq hám stil bere alǵan.

Hárqanday jazıwshı yamasa shayır óz shıǵarmaların tek ǵana qara sóz benen súwretlep qoymastan, onıń kórkem forması, kórkemlew usılları hám stilistikalıq figuralardan orınlı, sheber paydalanadı. Sonıń nátiyjesinde, onıń dóretpesi xalıqtıń

talgamina say, oqiwshini qızıqtıra alatuğın hám qoldan túsirmey oqılatuğın qunlı shıǵarmaǵa aylana aladı.

Tilimizde mánili sóz shaqabı menen birge kómekshi sózler de qatar qollanılıp keledi. Mánili sóz shaqapları poeziyalıq shıǵarmalarda tákirar qollanılıp keliwi arqalı shayırdıń ishki sezimlerin, emocionallıq tuyǵıların anıq kórsetip bergen bolsa, al, kómekshi sóz shaqapları da tákirar halatta qollanılıp keliwi qosıq qatarların kúsheytiwge, obrazlılıq beriwge hám logikalıq pát beriwde ónimli qollanılǵan. Kómekshi sózlerdiń qosıq qatarlarında tákirarlanıp keliwi polisindeton¹ dep atalıp, ol ásirese poeziyada ónimli qollanılardı. Máselen, K.Raxmanov qosıqlarında tirkewishler mánili sózler menen dizbeklesip kelip, bir-birine baǵına baylanısıp tákirarlanıp kelgen:

Aldaydı basqanı jasatıw **ushın**,

Aldaydı basqaǵa tas atıw **ushın**,

Ólimge ómirdi asatıw **ushın**,

Ózin ózi aldap jasaydı adam (“Sen haqqında qosıq”).

Keltirilgen qosıq qatarlarında *ushın* túpkilikli tirkewishi maqset mánisin beriw *ushın* tákirar qollanılǵan bolsa, tómendegi qatarlarda atawıshlıq mánidegi sózlerge jalǵanıp kelip, belgisizlik mánide qollanılıp kelgen:

Jalǵız kelgen bul ómir:

Kimler ushın gúl ómir,

Kimler ushın tul ómir,

Kimler ushın qul ómir (“Argımaǵım”).

Dánekerler de qosıq qatarlarında belgili bir maqsette mánili sózler menen birgelikte tákirar qollanılardı. Ádette, dánekerler birgelikli aǵzalardı yamasa qospa gáptiń quramındaǵı jay gáplerdi baylanıstırıw *ushın* xızmet qıladı. K.Raxmanov poeziyasında da dánekerler siyrek jaǵdayda bolsa da qosıq qatarlarında obrazlılıq beriw *ushın* paydalanılǵan:

Kózińde emes ol, **biraq**,

Sózińde emes ol, **biraq**,

Ózińde emes ol, **biraq**,

Bir gózzallıq bar sende (“Argımaǵım”).

Gezekles dánekerlerden shayır qosıqlarında “*gá*”, “*geyde*” dánekerleri birgelikli aǵzalardı bir-biri menen baylanıstırıp kelip te, jay gáplerdi baylanıstırıp ta ushırasadı. Olar gápte is-hárekettiń gezeklesligin hám salıstırıwshılıq mánilerin bere alǵan:

Gá onıń júzleri jaynaydı,

Gá kewlin tayǵanaq jol eter.

Gá onıń tilinde bar nalısh,

Gá kózi shadlıqqa toladı (“Gúzgi muhabbat”).

Geyde tınısh teńiz, **geyde** dawılsız,

Geyde duman, **geyde** quyash kúledi (“Tań ashıǵı”).

Geyde biz shóllerde shólrirkep,

Geyde biz mantiqtıq suwlarǵa (“Gúzgi muhabbat”).

¹ Десяева Н.Д., Арефьева С.А. Стилистика современного русского языка. – М.: Академия, 2008. – С. 37.

Janapaylar bolsa, shayır qosıqlarında sorawlıq mání ańlatıw menen birge, ayırıw-sheklewshilik túrinde de jumsalǵan hám qosıqtıń kórkemliligin támiyinlegen, tiykarǵı dıqqattı qarata alǵan:

Tas dáwir **me**, qola **ma**,
Matriarxat bola **ma**.
Jamanlıqqa jolama,
Demepti adam balası (“Argımaǵım”).

Janapaylardıń ishinde *-ma,-me,-ba,-be,-pa,-pe* sorawlıq mání beriwshi janapayları shayır poeziyasında sheberlik penen súwretlengen. Ásirese, olar birgelikli aǵzalar menen tákirarlanıp kelip, bir-birin baylanıstırıwda tákirar qollanılǵan:

Atıńa qosılıp gúl **me**, biyke **me**,
Zada **ma**, sulıw**ma**, sánem **be**, xan **ba**,
Qızı bolar ediń jańa ásiridin (“Gúzgi muhabbat”).

Demek, K.Raxmanov poeziyasında mánili sóz shaqapları da, kómekshi sóz shaqapları da kórkem tákirar payda etiwde ózine tán stillik xızmet atqarıw ushın, sonday-aq, oqıwshı ushın ayırıqsha dıqqattı tartıp, kúsheytiwshilik mání beriw ushın paydalanılǵanlıǵın kóriwimizge boladı.

Juwmaq sıpatında aytatuǵın bolsaq, hárqanday ádebiy dóretpeniń bahası, qunı eń dáslep onıń kólemi menen emes, al kórkem tili menen baylanıslı boladı. Kórkemlilik – ádebiyattıń tiykarǵı ólshemi. Eger shıǵarmada kórkem boyaw kórinbese, onda ol qurǵaq bayanlaw, ápiwayı qara sózler kibi kórinedi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Артемов В.А. Экспериментальная фонетика. – М., 1956. – С. 84.
2. Векшин Г.В. Фоностистика текста: Звуковой повтор в перспективе смыслообразования: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. – М., 2006. – С. 38.
3. Головкина Н.М. Повтор как стилистическое средство в различных видах и жанрах речи (На материале современного немецкого языка): Дис. ... канд. филол. наук. – М., 1964. – С. 340.
4. Надеждин А.М. Корневой повтор в художественной речи М.И. Цветаевой: Дис. ... канд. филол. наук. – Нижний Новгород, 2015; Аладьина А.А. Лексический повтор с синтаксическим распространением в современном русском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Л., 1985; Иванчикова Е.А. Лексический повтор как экспрессивный прием синтаксического распространения // Мысли о современном русском языке. – М.: Просвещение, 1969; Вольская Н.Н. Стилистические функции звукового и морфологического повтора в автобиографической прозе М.И. Цветаевой // НДВШ. Филологические науки. – М., 1999; Киселев А.Е. Лексическое повторение как грамматическое средство русского языка: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 1954.
5. Пирогова Н.К., Н.С.Трубецкой и фонетическая стилистика // Вестник Московского университета. Серия 9. М., 1992. – С. 58.
6. Туйчиев У. Ўзбек адабиётида бадийлик мезонлари ва уларнинг маромлари. – Т.: Янги аср авлоди, 2011. – Б. 39.
7. Боймирзаев С. Ойбек прозасининг лингвостилистик тадқиқи: Филол. фан. ном. ... дис. автореф. – Самарқанд, 2004. –Б. 9.